

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті представлено опис психолого-педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, сучасна студентська молодь.

Аннотация. В статье представлено описание психолого-педагогических условий формирования ценностных ориентаций студенческой молодежи в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, современная студенческая молодежь.

Annotation. The article provides a description of psycho-pedagogical conditions for the formation of the students' valuating orientations in the conditions of the high educational establishments.

Keywords: values, valueble orientatio, modern student's youth.

Актуальність. Актуальність дослідження ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді визначається значущістю формування особистісної ціннісної структури індивіда, що є найважливішим чинником процесу соціалізації особистості. У зв'язку з цим зрозуміло, що проблемі ціннісних орієнтацій як стержневого компонента особистості належить одне з провідних місць у дослідженнях із психології особистісного розвитку.

Окрім того, актуальність пов'язана із сучасними соціальними трансформаціями в Україні, які провокують радикальні зміни досвіду молодого покоління в порівнянні з досвідом їхніх батьків. У цьому зв'язку загострюється проблема наступності поколінь, виникає культурологічний вакуум. Криза характерна не тільки для дорослих, вона особливо гостро виявляється у молоді, оскільки швидка зміна соціокультурних складових не сприяє стабільності в процесі дорослішання. Тому, як ніколи, тут зростає роль виховних дій зі сторони суспільства. А ефективно навчання й виховання молодого покоління не можливе без психологічних знань про закономірності

розвитку особистості, особливостей переходу суспільних цінностей в ціннісні орієнтації особистості. Утворені сьогодні суспільні вакууми із усією очевидністю необхідно заповнювати за допомогою спеціально організованого педагогічно процесу в вузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна виділити низку підходів до вивчення сутності цінностей і ціннісних орієнтацій.

При соціально-психологічному підході загальнометодологічною основою аналізу ціннісних орієнтацій є розуміння сутності особистості як похідної від суспільних відносин. Цей напрямок розробляється в дослідженнях психологів: К.О.Абульханова-Славської, Б.Г.Ананьєва, Б.С.Круглова, О.М.Леонтьєва, Б.Ф.Ломова, С.Л.Рубінштейна, К.В.Шорохової та ін. [1, 3, 17, 19, 20, 25, 27].

При загальнопсихологічному підході розглядаються взаємозв'язки ціннісних орієнтацій із проблемами мотивації, самоактуалізації, задоволеності, активності особистості (В.Г. Асєєв [4], В.С. Бакіров [5], Ю.М. Забродін [16], А. Маслоу [23] та ін.). Підкреслюється, що цінності характеризують спрямованість особистості й виявляються, насамперед, у мотивах діяльності (Г.О. Балл [6], Б.І. Додонов [19], Д.О. Леонтьєв [13] та інші).

Попри розходження між різними підходами у психології, цінності і ціннісні орієнтації розуміються як значущі компоненти структури особистості, що формуються у процесі її соціалізації та виражають спрямованість на регулювання діяльності та поведінки.

Для нас особливе значення мають дослідження ціннісних орієнтацій особистості в студентському віці. Проблеми ціннісних орієнтацій юнацького віку торкається Н. Є. Бондар [8] при дослідженні формування особистісної репрезентації життєвого шляху. Н.О. Волковою [13], І.В. Дубровіною [9], Б.С. Кругловим [17] та іншими вивчалися структура й динаміка ціннісних орієнтацій особистості в старшому шкільному й студентському віці.

Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій з індивідуально-типологічними особливостями особистості досліджувався Н.О. Волковою, К.Д. Шафранською та Т.Г. Сухановим, а з професійною спрямованістю студентів - В.М. Куніциним, Л.В. Разживіною, Е.В. Хрущ-Рипською, Е.Д. Научителем, Н.І. Іванцевою, В.Г. Калашніковим. Вплив ціннісних орієнтацій на регуляцію взаємин вивчався Л.А. Сулеймановою, і мотивація навчальної діяльності старшокласників та студентів - А.К. Саїтовою, Н.Б. Нестеровою.

Незважаючи на великий інтерес вчених до проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій, слід зазначити, що питання організації та проведення роботи, направленої на формування ціннісних орієнтацій студентів висвітлюється в переважній більшості фрагментарно. В силу цих причин, а також в зв'язку з особливою увагою сучасної педагогічної громадськості до ціннісної проблематики загалом та ціннісних орієнтацій студентської молоді зокрема дана проблематика потребує розробки.

Мета статті: висвітлення результатів досліджень щодо створення спеціально організованих психолого-педагогічних умов, направлених на формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з періодизацією розвитку в онтогенезі, розробленою В.І. Слободчиковим [26], вік від 17 до 25 років визначається як початок етапу активної індивідуалізації. Цей період у духовному розвитку людини знаменує її входження у новий вимір життя, особисте залучення до професії, становлення світогляду як системи переконань й ціннісних орієнтацій. І.С. Кон [18], розкриваючи психологію юнацького віку, відзначає, що у цей період складаються когнітивні й емоційно-особистісні передумови становлення світогляду юнака. Водночас «ціннісні уявлення особистості у цьому віці схильні до частих коливань, змін, не наділені до кінця сформованим особистісним смислом, не мають міцної світоглядної основи» [18, с. 23]. Водночас, критеріями успішності становлення особистості в юнацькому віці є зрілість ціннісної системи (чітка

ціннісна ієрархія, домінування вищих буттєвих цінностей, усвідомленість сенсу життя, творча самоактуалізація); узгодженість декларованих і реально діючих цінностей тощо. Тому важливим завданням роботи зі студентами є формування світоглядних ціннісних структур особистості.

Для того, щоб цілеспрямовано здійснювати вплив на формування ціннісної сфери студентської молоді, важливо зрозуміти як відбувається процес засвоєння цінностей життя та їх перетворення в змістовні елементи ціннісних уявлень. Останній, за результатами досліджень виступає психологічною основою формування ціннісних орієнтацій особистості молоді людини. Особливості протікання даного процесу умовно подають у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

- на першому етапі відбувається переоцінка цінностей та ідеалів, якими керувалась особистість до цього. А тому власний досвід життєдіяльності виступає важливим джерелом ціннісних орієнтацій;

- на другому етапі засвоєння цінностей відбувається не лише шляхом утворення цілісних функціональних одиниць емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації й пропаганди;

- необхідною умовою, основою третього етапу є діяльність, виражена в особистих внутрішніх ставленнях до об'єктивних умов свого буття [22].

Конкретні характеристики й закономірності процесу формування системи ціннісних орієнтацій особистості визначаються дією різних внутрішніх і зовнішніх чинників: рівнем розвитку когнітивної й емоційно-вольової сфери, особливостями соціального середовища, характером і формою психологічної дії, специфікою порушень психічної діяльності. Вказані діючі чинники, що можуть бути загальними або різними для кожної окремої людини, складають в сукупності фон, на якому реалізується та чи інша діяльність. При цьому описані чинники роблять вплив як безпосередньо на особливості системи ціннісних орієнтацій, так і на характер формуючих її процесів, впливаючи на вибір психологічних механізмів їх реалізації.

Проголошений вітчизняною педагогікою особистісно-орієнтований підхід у навчанні й вихованні в тому числі студентської молоді виходить з положення, за яким “цілі і наміри зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовизначення.” [7, с. 5]. Звідси випливає, що *ціннісно-смилова сфера молодого покоління* *мусить піддаватися цілеспрямованому формуванню, якщо ми хочемо забезпечити “розширене відтворення” культурної спадщини суспільства, еволюційну, безкризову наступність суспільних ідеалів.* Т.В. Бутківська зазначає, що “цінності формуються в результаті усвідомлення соціальним суб’єктом своїх потреб у співставленні їх з предметом навколишнього світу або в результаті відношення, що реалізується в акті оцінки” [10].

Проте бажаність засвоєння й прийняття певних цінностей молодою людиною у демократичному суспільстві стикається з певними етичними проблемами. А.В. Брушлинський піднімає питання про те, «наскільки інші люди й суспільство в цілому мають моральне право виховувати. Формувати ...людину в душі строго визначених моральних цінностей» [12]. Вирішальну роль у вирішенні цього протиріччя він віддає «співтворчості» у спільній діяльності суб’єктів навчання – «це творчість перш за все саме загальнолюдських цінностей, оскільки вони утворюють той найбільш загальний і тому найміцніший фундамент духовності, на основі якого кожен обирає й прокладає свій життєвий шлях, формуючи більш конкретні й приватні моральні цінності та ідеали» [2].

Основний шлях залучення юнаків та дівчат до світу суспільних духовних цінностей, що пропонує культурно-історичний підхід, – це засвоєння представлених у соціальному макросередовищі ціннісних ідеалів через посередництво референтної для індивіда малої групи й підключення його до сумісної діяльності зі спільним для її учасників ціннісно-

мотиваційним ядром. При цьому вважається, що вроджені біологічні потреби поступово отримують ціннісне оформлення й суспільно-корисну переорієнтацію, перетворюючись у ціннісні орієнтації особистості з очевидним моральним змістом. Психологічним механізмом інтеріоризації соціальних цінностей у вигляді, наприклад, моральних норм і вимог до поведінки індивіда є, на думку І.Д. Беґа, воля [7, с. 42]. Будучи за своєю суттю системною когнітивно-афективною цілісністю, воля здатна штучно, завдяки рефлексії викликати у суб'єкта емоційне спонукання до прийняття змісту тієї чи іншої цінності, норми. Відповідальність за організацію процесу морального виховання покладається на педагога, який повинен володіти засобами створення спеціальних виховних ситуацій. Необхідною ознакою цих ситуацій є суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача й студента, транслятора й реципієнта соціальних цінностей, у процесі якої зміст певної цінності сприймається у вигляді емоційного динамічного образу, який пізніше, при долученні понятійно-розумового компоненту, трансформується в узагальнене уявлення належної поведінки й далі – у вольове переживання цільового характеру, що становить внутрішній зміст вчинку суб'єкта [7, с. 42].

Акцент на подієвості у системі формування ціннісних орієнтацій особистості, який накреслює Б.Д. Ельконін [13, с. 105], збігається в даному контексті з вимогою активізації зовнішніх і внутрішніх агентів виховуючої ситуації в І.Д. Беґа. Це свідчить про односпрямованість пошуків розв'язання проблеми розвитку ціннісно-сислової сфери особистості, яка в культурно-історичному підході набуває характеру формування й керівництва засвоєнням.

У зв'язку з цим навіть спеціально зосереджені на особистості виховні й інші впливи можуть бути ефективними лише в тому разі, якщо вони опосередковані самою особистістю. Саме об'єктивно оцінюючи себе, молодь свідомо, враховуючи умови, що склалися, спрямовує розвиток і реалізацію

своїх сутнісних сил, що визначають рівень активності її життєвих пріоритетів. Засвоений життєвий досвід, що пройшов крізь призму внутрішнього світу особистості, оцінюється, критично переробляється нею і переходить у дійсну позицію, умову самореалізації.

Цілком очевидно, що між системою цінностей і стратегією виховання існує взаємозалежність. Цінності визначають зміст виховання, а виховання прагне прищепити віру у прийняті цінності. Але в цьому симбіозі переважає система цінностей, оскільки вона йде від самого життя народу, від цього історичного досвіду, від політичної ситуації, від віри, потреб і прагнення до самореалізації тощо. І, власне, в цьому значенні система цінностей є визначальною, життєдайною стосовно стратегії [24].

За умови якісної організації всіх компонентів навчально-виховного процесу у ВНЗ (цільового, стимулюючого, мотиваційного, оцінно-результативного) у поведінці студента проявляється вольовий чинник: ініціативність пошуку, самостійність у процесі отримання знань, принциповість, вільне самовизначення індивіда в культурному просторі світоглядів. Молоді люди виявляють свої потреби, а спрямованість молоді на їх реалізацію формує ціннісні орієнтації.

Оптимальними для формування ціннісних орієнтацій студентів визначено такі педагогічні умови, необхідність застосування яких у певній послідовності стимулюватиме процес формування й присвоєння ціннісних орієнтацій: організація й стимулювання рефлексивної діяльності студентів для орієнтації на ті чи інші цінності; розробка й упровадження спеціального курсу знань, що інформує про цінності; використання діалогових технологій у процесі роботи з формування ціннісних орієнтацій. З цього приводу варто зауважити, що наш досвід роботи зі студентами показує: не варто прагнути вирішувати окремі питання (професійної підготовки, моральної стійкості, вміння дотримуватись законів тощо), не сформувавши вміння

розмірковувати над непростими проблемами сучасного життя й діяти в ньому, орієнтуючись на загальнолюдські цінності й своє вдосконалення.

Загалом, як зазначає М.І. Боришевський, коли йдеться про трансформацію системи цінностей чи її докорінну перебудову, то слід акцентувати увагу на дотриманні таких принципів, як плюралізм, альтернативність, гуманістичність, оскільки саме ці принципи забезпечують можливість формування системи цінностей, що відкриває простір для розвитку особистості творчої, вільної, здатної до самостійного, відповідального вибору. Цим забезпечується можливість становлення особистості, що, як самоактивний суспільний суб'єкт, бере на себе всю відповідальність за власну життєдіяльність, за її наслідки для суспільства і для самої себе, стає реальним творцем власної долі і співтворцем долі спільноти, до якої належить [9, с. 22].

Висновки. У дослідженні встановлено, що ціннісні орієнтації студентської молоді можна піддавати впливу в умовах навчання у вузу.

Уточнення й конкретизація змісту роботи з формування ціннісних орієнтацій студентської молоді повинна здійснюватися за двома напрямками: відповідно до морально-етичних установ суспільства; згідно індивідуальних та вікових особливостей психічних форм їх засвоєння.

Для формування ціннісних орієнтацій студентів оптимальними визначено такі психолого-педагогічні умови, необхідність застосування яких у певній послідовності стимулюватиме процес формування й присвоєння ціннісних орієнтацій: організація й стимулювання рефлексивної діяльності студентів для орієнтації на ті чи інші цінності; розробка й упровадження спеціального курсу знань, що інформує про цінності; використання діалогових технологій у процесі роботи з формування ціннісних орієнтацій.

Перспективними напрямами подальшого дослідження можуть бути: розробка критеріїв ефективності й шляхів оптимізації психолого-

педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах вищого навчального закладу.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. - М. : Мысль, 1991. - 299 с.
2. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности / В.Г. Алексеева // Психологический журнал. – 1984. – № 5. – С. 63 – 70.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев - Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. - 336 с
4. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 1976. – 158 с.
5. Бакиров В.С. Ценностное сознание и активизация человеческого фактора / В.С. Бакиров // Харьков : Вища школа, 1988, 152 с.
6. Балл Г. О. Сутнісні складові раціогуманістичної орієнтації / Г. О. Балл // Практ. психологія та соц. робота. - 2009. - № 3. - С. 72-74.
7. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. - 1997. - №І. - С. 124-129.
8. Бондар Н.Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Н.Є. Бондар. - К., 1998. - 19 с.
9. Боришевский М.И. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М.І. Боришевский // Цінності освіти і виховання. - К., 1997. - С. 21-25.
10. Бутківська Т.В. Проблема цінностей у соціалізації особистості / Т.В. Бутківська // Цінності освіти і виховання. - К., 1997. - С. 27-31.
11. Братусь Б.С. Аномалии личности / Братусь Б.С. - М. : Мысль, 1988. – 301 с.
12. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке / А.В. Брушлинский // Психологический журнал. – 1999. - № 5. – С. 38 - 44.
13. Б. С. Волков. Возрастная психология. / Б. С. Волков, Н. В. Волкова М.: ТЦ «Сфера», 2001. - 96 с. (В 2 частях / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. От младшего школьного возраста до юности ; Часть 2.).
14. Додонов Б.И. О системе "личности" / Додонов Б.И. // Вопросы психологии. - 1989. - N 5. - С. 36-45.
15. Дубровина И.В. Психологические аспекты формирования ценностных ориентаций и интересов учащегося / И.В. Дубровина, Б.С. Круглов // Ценностные ориентации и интересы школьников. – М., 1983. – С. 27–37.
16. Ждан А.Н. История психологии : учебник / А.Н. Ждан - М. : Изд-во МГУ, 1990. - 367 с.
17. Забродин Ю.М. Мотивационно-смысловые связи в структуре направленности человека / Ю.М.Забродин, Б.А. Сосновский. // Вопросы психологии. - 1989.- №6.
18. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 191 с.
19. Круглов Б.С. Роль ценностных ориентации в формировании личности школьника / Круглов Б.С. // Психологические особенности формирования личности школьника : сб. науч. труд. - М., 1983. - С. 4-11.
20. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д.А. Леонтьев // Вопросы философии, 1996. - № 6.
21. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. - М., 1984.- 485 с.

22. Марценюк В.В. Социальные ценности и их роль в формировании личности студента / В.В. Марценюк // Студенчество и современное ценностное сознание. - Ставрополь, 1992. - С. 74.
23. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности : тексты [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А.Пузыря]. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. - С. 108 – 117.
24. Орлов А.Б. Личность и сущность : внешнее и внутреннее Я человека / Орлов А.Б. // Вопросы психологии. - 1995. - N 2. - С. 5-18.
25. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. / Рубинштейн С.Л. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 486 с.
26. Слободчиков В.И. Категория возраста в психологии и педагогике развития / В.И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 37–49.
27. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода : [монография]. - Х. : Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2006. – 576 с.
28. Шорохова Е.В. Психологический аспект проблемы личности / Шорохова Е.В. // Теоретические проблемы психологии личности. – М. : Наука, 1974. – С. 3 – 33.